

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VI

БРОЈ 6

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VI
VOLUME 6

Accepted on December 26th 2017, at the 10th meeting of the SASA Department of
Language and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević-Dorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2018

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VI

БРОЈ 6

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 26. децембра 2017. године, на основу рецензија академика
Наге Милошевић-Ђорђевић и академика *Предрага Пићера*

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2018

© Српска академија наука и уметности, 2018

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртм броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
17. I 2017 – 5. XII 2017.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Стасја Церовић • Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Византијско наслеђе и српска уметности. Књ. 1–3 / главни уредници Љубомир Максимовић, Јелена Триван</i>	<i>11</i>
<i>Едиција Корени : српске земље, насеља, порекло сџановништва и обичаји [фотиописко издање радова Јована Цвијића и његових следбеника] / уредник и приређивач Борисав Челиковић</i>	<i>25</i>
<i>Пруси и виолина у Забели : о Михаилу Ђурићу њоводом његовогодишњице његовој ујокојења : (2011–2016) / Данило Н. Басић</i>	<i>43</i>
<i>Чувар достојанства филозофије : сџоменица о годишњици смрти академика Михаила Ђурића : (1925–2011) / приредио Данило Н. Басић</i>	<i>43</i>
<i>Наука : сџање, сџрапџија, њерсџектџиве : зборник радова са научној скуџа одржаној 5. и 6. јуна 2015. / уредник Александар Косић</i>	<i>57</i>
<i>Свеџлосџ у развоју друштва : џрошлосџ, садашњосџ и будућносџ / уредници Зоран В. Поџовић, Бранислав Јеленковић</i>	<i>63</i>
<i>Минерални ресурси никла у Србији и уџицај на живоџину средину / уредник Видојко Јовић</i>	<i>81</i>
<i>Фауна реџиџних водоземаца Србије / Георџ Цукић, Тања Д. Вуков, Милош Ј. Калезић ; уредник Радмила Пеџановић</i>	<i>81</i>

<i>Зайамћења / Василије Ђ. Кресћинћ</i>	95
<i>Манасћир Сћуденица : 700 година Краљеве цркве / уредник Љубомир Максимовић, Владимир Вукашиновић</i>	107
<i>Свейти Никића код Скойља : задужбина краља Милућина / Миодраћ Марковић</i>	107
<i>Србија и Русија : 1814–1914–2014 : међународни научни скућ 13–14. окћобар 2014. године / уредник Михаило Војводић</i>	125
<i>Косовско-мећохијски зборник. 6 / уредник Михаило Војводић</i> ..	125
<i>Гени и ћеном / уредник Милена Сћевановић</i>	135
<i>Основи манићулсања ћенима / Милена Сћевановић</i>	135
<i>Depleted uranium induced Petkau effect : challenges for the future / Svetlana Zunic, Ljubisa Rakic.</i>	156
<i>Дан Библиоћекe САНУ ћосвећен Вељку Пећровићу (1884–1967–2017)</i>	177
<i>Сћање и ћерсћекћиве мулћикулћурализма у Србији и државама рећона : зборник радова са научној скућа одржаной 10–11. сейћембра 2015. / уредници Војислав Сћановчић, Горан Башић</i>	189
<i>Сћо срћских академика у Колекцији Одћовори Милоша Јевћића.</i>	209
<i>Тесла за сва времена / уредници Зоран В. Поћовић, Дејан Поћовић, Слободан Вукосавић</i>	225
<i>Од Сунчевой сисћема до ћраница васионе / уредник Зоран Кнежевић</i>	225
<i>Модернизација Србије ћрадићелћским законима од 1837. до 1903. / [сакућио] Бранислав Крсћинћ ; уредници Часлав Оцић, Милан Лојаница</i>	247
<i>Глас САНУ ; књ. 426. Одељење друшћивених наука ; књ. 32 / уредник Данило Басћа</i>	247

<i>Епидемија њазносѝи и Србија / уредник Драѝан Миѝић</i>	<i>259</i>
<i>Знамениѝи Срби о Хрваѝима / Василије Ђ. Кресѝић</i>	<i>263</i>
<i>Великохрваѝске ѝреѝензије на Војводину, Босну и Херѝеѝовину = Greater Croatian pretensions to Vojvodina and Bosnia and Herzegovina / Василије Ђ. Кресѝић ; [ѝреводилицѝ Таѝѝјана Ђосовић]</i>	<i>263</i>
<i>Љубомир Симовић / ѝрпредио Боѝдан А. Поѝовић</i>	<i>279</i>
<i>Именик ауѝора, уредника и ѝоворника</i>	<i>295</i>

Знаменити Срби о Хрватима / Василије Ђ. Крестић. – Београд : Српска књижевна задруга, 2017

и

Великохрватске претензије на Војводину, Босну и Херцеговину = Greater Croatian pretensions to Vojvodina and Bosnia and Herzegovina / Василије Ђ. Крестић ; [преводилац Татјана Ћосовић]. – Београд : САНУ, 2017

Говорили: академик Василије Ђ. Крестић
проф. др Мира Радојевић
др Софија Божић

У Београду, уторак 21. новембар 2017. у 13 часова

КЊИГЕ АКАДЕМИКА КРЕСТИЋА

Почиње осамнаеста по реду овогодишња Трибина Библиотеке САНУ. Истичем, са жаљењем, да је Пошта, у овом месецу, понекад и раније, достављала позивнице са закашњењем. Зато је број посетилаца био мањи, и то знатно мањи. Зато користимо укрштене начине обавештавања.

Када смо на једној од пролећних трибина приказивали књигу *Замћења* академика Василија Ђ. Крестића, свечаност је била потпуна: о његовој аутобиографији, с оштрином и отвореношћу писаној, говорило се пред великим бројем људи. Није обичај да у истој години приказујемо више пута књиге истог писца. Данас чинимо изузетак. Такав поступак је лако оправдати. Академик Крестић је у 2017. објавио обновљена издања књига: *Знамениити Срби о Хрватима*, у Колу Српске

књижевне задруге, *Великохрватске иреџензије на Војводину, Босну и Херцеговину*, на српском и енглеском језику, у издању САНУ, исто тако и *Јасеновац*, с професорком Миром Радојевић, потом занимљиву студију *О називу језика у прошлости Хрватске*, са својим сарадницима обиман *Водич кроз Архив Српској ученој друштва*, као и „*Меморандум САНУ*“, онако како га је коментарисао с академиком Костом Михаиловићем, а у издању „Вечерњих новости“. Нисам поменуо друге овогодишње уредничке послове академика Крестића, његове чланке и интервјуе.

Али, хоћу да посебно издвојим податак да је академик Василије Ђ. Крестић 2017. заокружио својих 85 година живота. Човек са толико година, а тако делатан, није баш честа појава. То притврђује податак да је академик Крестић, уз све поменуто, управник Архива САНУ и међу најагилнијим члановима САНУ, односно њеног Одељења историјских наука. Честитам академику Крестићу и 85. годишњицу живота и радни начин којим је ту годишњицу обележио. О два његовим овогодишњим књигама говориће проф. др Мира Радојевић и др Софија Божић. Обратиће нам се и академик Крестић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

Василије Ђ. Крестић

РЕЧ АУТОРА

Знаменићи Срби о Хрватима

Студије и чланци књиге *Знаменићи Срби о Хрватима* настали су као резултат вишедеценијског изучавања историје Хрвата, Срба у Хрватској, српско--хрватских односа и југословенске мисли. Личности које су добиле место у књизи нису одабране случајно. Реч је о знаменитим појединцима из редова српских политичара, научника и књижевника који су у дужем или краћем времену с Хрватима сарађивали, с њима се сукобљавали и о њима писали. Одабране су личности о којима је са становишта њихових односа с Хрватима могло да буде саопштено доста општих и појединачних података, који су у науци досад били непознати, или су, из идеолошких и политичких разлога, прећуткивани или погрешно тумачени. Ти подаци заслужили су да буду саопштени и зато што се без њих односи с Хрватима и не могу добро и у целини разумети.

Портрети знаменитих Срба, сагледани из угла њихових односа са Хрватима, у пресеку дају готово целовиту слику односа Срба и Хрвата од Илирског покрета до свршетка Другог светског рата. Анализом односа јавних личности Срба с Хрватима откривени су многи узроци дубоких неслагања, сукоба и страдања Срба од стране Хрвата. На површину су избиле непремостиве разлике, које су више од једног столећа тињале, рађале мржњу и чекале погодне прилике да се испоље на најмонструознији начин – геноцидом.

Однос знаменитих Срба с Хрватима није био уједначен. Сви Срби, без обзира на то да ли су били више или мање спремни на трпљење и попуштање, уочавали су где се крило зло у односима с Хрватима. Схватили су да су Хрвати од Илирског покрета и све време потом тежили асимилацији и хрватизацији Срба, стварању велике и етнички чисте, а колико је могуће више католичке хрватске државе. Већина Срба била је спремна да пружи отпор таквим настојањима Хрвата, али није била сагласна у избору средстава и начину пружања отпора.

Мањи део Срба увиђао је зло које се крило код Хрвата, али је полазио од претпоставке да су Срби и Хрвати један народ, да им је будућност заједничка, да различите вере неће створити тешкоће које се не би могле превазићи, па је у много чему повлађивао Хрватима, заговарао ћутање, трпљење и избегавање било каквих расправа с њима. Тај део Срба веровао је да време све лечи, да ће Хрвати увидети да су у заблуди и да ће изменити своје понашање према Србима.

Међу знаменитим Србима било је и оних који су, занети слогом, братством, југословенством, заједничким животом у заједничкој држави, били спремни не само на максималне уступке Хрватима већ и на фалсификовање историјских чињеница. На такве фалсификате, ради остваривања југословенске мисли, били су спремни и многи потоњи историчари, који су приказивали односе појединих знаменитих Срба с Хрватима. Било да је реч о једнима, било другима, скретао сам пажњу читаоцима на такве пропусте где је наука постајала жртва политике.

Књижевно-историјски жанр којим се портретима појединих личности осветљава однос с Хрватима, по мом мишљењу, веома је подесан, јер омогућава улажење у многа подручја јавног живота. И у овом жанру политичка историја чини окосницу истраживања, али њу у стопу прати у ширем смислу схваћена културна историја. Поред тога што се политичка и културна историја преплићу и допуњавају тако да чине складну целину, оне и проширују и продубљују знања о историји српско-хрватских односа.

На проучавање односа појединих знаменитих Срба с Хрватима одлучио сам се и зато што је тај вид историографског рада у нашој науци, кад је реч о српско-хрватским односима, осим неколико часних

изузетака, готово занемарен. *Знамениџи Срби о Хрваџима* је књига чији је задатак да уз пуно поштовање српских великана о њима саопшти само научно проверене податке и да без пардона, али и без намере да доведе у сумњу њихове заслуге, о њиховом раду, понашању и писању које се тиче Хрвата изрекне оцене које су заслужили. Исто тако, задатак ове књиге није да обезвреди било које истинске вредности Хрвата, али јој је циљ да разобличи њихове противсрпске и великохрватске намере, њихову националну и верску искључивост, њихову мржњу, њихове националнополитичке планове и циљеве. Задатак тако написане књиге је да научно провереним подацима *sine ira et studio* отрезњује, разбија заблуде на којима је грађена југословенска идеја и на којима је настала заједничка држава. Живим у уверењу да је књига оваквог садржаја и оваквих намера у данашњем тренутку српском читаоцу, који је збуњен свим што се у наше време догодило и што се догађа у односима са Хрватима, више него потребна.

Великохрваџске претензије на Војводину и Босну и Херцеговину

Студијама о великохрватским претензијама на Војводину, Босну и Херцеговину показао сам и доказао да су током више од једног столећа, све до наших дана, из Хрватске ширени гласови о тежњи Срба за стварањем Велике Србије. То је био, и до данас је остао стални припев свих противсрпских иступа и то не само пред југословенском већ и пред светском јавношћу. Тим оптужбама Срба и Србије као агресора великих територијалних апетита Хрвати покушавају да прикрију сопствену агресију и сопствене територијалне претензије на туђе етничке, државне и историјске територије.

Таква тактика, кад је реч о хрватској политици, одавно је позната, али у српској и иностраној историографији није добила одговарајуће место и објашњење. Она је наслеђена од Аустроугарске, која је утолико више деценијама демонизовала и сатанизовала српске ослободилачке и ујединитељске намере уколико је више заступала немачку политику продора на Исток. По тој тактици, све што је било српско, проглашавано је за великосрпско с циљем да се српски интереси, који су били у сукобу с аустроугарским, у корену сасеку и онемогуће.

Следећи традицију и тактику аустроугарске политике, у којој су Хрвати учествовали, а неретко су у њој и предњачили, у свим историјским раздобљима, од револуције 1848. до наших дана, они су се окомљавали на српску политику редовно јој додајући епитет великосрпске политике. Ударајући по српству и великосрпству, у којима су видели главну конкуренцију хрватству и великохрватству, хрватски

политичари нису само сневали о Великој Хрватској већ су на њеном изграђивању радили упорно и доследно држећи се принципа да су за остваривање тог циља дозвољена сва средства, чак и геноцидно уништавање Срба.

Позивајући се на државно и историјско право, или на национално начело, при чему нису презали ни од грубих фалсификата, Хрвати су хтели да се домогну територије Војводине због тога што су то плодне области од којих би Хрватска имала велике економске добити. Атаковањем на пределе Војводине Хрвати су систематски подривали Србију и трудили су се да унесу раздор између становника Војводине и Србије. Тиме су свесно дестабилизовали заједничку државу зато што у тој држави нису намеравали да остану. Циљ им је био да разарањем заједничке државе, како оне после Првог, тако и оне после Другог светског рата, стекну самосталну и што већу Хрватску. С таквим намерама хрватски политичари увек су стајали иза свих аутономашких покрета у Војводини, и то не зато што им је стало до аутономије Војводине, већ због тога што је таквим покретима разбијано јединство Срба и што је слабљена отпорна снага Србије.

Од средине XIX века па до наших дана хрватски политичари, попут Анте Старчевића, Еугена Кватерника, Ђуре Дежелића, Франа Супила, Јосипа Штадлера, Стјепана Радића, Ивана Пилара, Јосипа Франка, Влатка Мачека, поглавника Анте Павелића, фра Доминика Мандића, Славка Кватерника, Ивана Стеве Крајачића, Фрање Туђмана и многих других, нису крили своје намере да у погодном тренутку, под одређеним условима Босну и Херцеговину припоје Хрватској. При таквим настојањима увек су се позивали на хрватско државно и историјско право. Али, намера да Босну и Херцеговину учине саставним делом Хрватске проистичала је и из уверења да Хрватска, Славонија и Далмација имају врло несрећан геополитички положај, да она, таква каква је била и до данас остала, без стратешке дубине, с изгледом који подсећа, како су говорили, на млад месец, на раскречену кобасицу, на банану, на перец, на хлеб који нема средину, већ само кору, нема могућности за самосталан опстанак и напредак. Да би Хрватска стекла ту стратешку дубину, морала је, по мишљењу хрватских политичара, у свој састав да уклопи Босну и Херцеговину и тако се територијално заокружи.

Невелик по броју, мали по пространству који заузима, хрватски народ је од револуције 1848. до наших дана испољавао велике империјалне амбиције. О томе довољно говоре називи као што су: „алпински или планински Хрвати“, а то су Словенци, „православни Хрвати“ (Срби) „непријепорни Хрвати“ или „двијет хрватског народа“ (мусли-

мани), затим „Турска Хрватска“, „Јужна Хрватска“, „Црвена Хрватска“, „Бијела Хрватска“, „Карантанска Хрватска“ и „Подунавска Хрватска“, који се односе на делове Босне, на Далмацију, Црну Гору, Словенију и Барању. Ти називи пажљиво су неговани и током више од стотину година усађивани су у свест Хрвата с циљем да им развију уверење о величини Хрватске и бројној снази Хрвата.

Двема студијама, које чине ову књигу, показао сам на основу прворазредних извора, претежно хрватског порекла, кад, како, на којим основама и с којим циљевима су Хрвати покушавали да се домогну појединих делова, или читаве територије Војводине, Босне и Херцеговине. Хронолошким редоследом образложио сам све значајније хрватске територијалне захтеве. Тиме сам разобличио једноиповековну великохрватску политику и дао конкретне одговоре на хрватске оптужбе против Срба и Србије због такозване великосрпске политике. Научно провереним подацима Србе сам ослободио одговорности и кривице које им посебно Хрвати, без престанка приписују за распад Југославије и за рат који је тим поводом избио. Српску политику снабдео сам доказима којима се она, ако жели и ако је на то спремна, успешно може носити са силним и непрестаним хрватским оптужбама о великосрпској политици почев од *Начертанија* Илије Гарашанина до наших дана.

Мира Радојевић

О КЊИЗИ *ВЕЛИКОХРВАТСКЕ ПРЕТЕНЗИЈЕ*
 ВАСИЛИЈА Ђ. КРЕСТИЋА

После вишедеценијског преданог истраживања дуге, најчешће проблематичне, а по Србе и трагичне историје српско-хрватских односа, професор Василије Крестић је написао још једну књигу о покушајима хрватске политике да границе свог етничког домена прошири не само национално мешовитим територијама него и онима на којима је већински живело српско становништво или је за њих било везано традицијом и дугом прошлошћу. Давних година, пишући о сличним темама, Лазо М. Костић их је у време боравка у емиграцији назвао „спорним пределима Срба и Хрвата“, мислећи првенствено на Војводину и Босну и Херцеговину, али и на друге крајеве, мање помињане у том чини се вечитом спору вођеном око питања „шта је чије“ на словенском Југу. Иза тог наизглед једноставног наслова, међутим, налази се сада већ вишевековна драма током чијег су трајања, ради одбране

једне или друге стране, написани многобројни текстови, превасходно политички, јавно изговаране тешке речи, вођени ратови и проливана крв недужних. Управо зато, том су се проблему, проучавајући га у различитим периодима и историјским околностима, посвећивали бројни историчари, усмеравајући своју пажњу на изјаве званичника, политичара и интелектуалаца, улогу појединих личности, државноправне расправе, појаву пројеката чији је циљ далеко чешће био крајње пристрасан и једностран но усредсређен на потрагу за прихватљивим компромисом. Обилје сведочења савременика, публикованих историјских извора, историографских и публицистичких радова могло би отуда да створи погрешан утисак како о овим темама све или готово све знамо, а можда и да наведе на подједнако забрињавајући закључак – да је дошло време да их, заморени једним истим сукобима, затворимо или, још горе, заборавимо.

Српска историографија не може и не сме тако да размишља. Јер, колико смо далеко од тога да наводно *све знамо* толико баш због тога што ипак пуно тога и *знамо* не смемо пренебрегнути чињеницу да се историја југословенског простора често понавља, макар и у понешто измењеном облику. Напокон, савремена дешавања изазивају све већу зебњу и питање где је крај искушењима и страдањима српске нације, упоредо с врло јасним назнакама да су српско-хрватски односи далеко чак и од коректно суседских.

То су, верујемо, само неки, мада веома важни разлози да данас, говорећи о књизи професора Крестића, истакнемо значај проблема који је проучавао, а уједно с тим и сазнања до којих је дошао. Недобронамерни део српске историографије, а могуће и поједини кругови из такозване шире културне јавности, наклоњени политичкој злоупотреби историјске науке и заинтересовани за обесмишљавање српске историје, вероватно ће у садржини ове књиге добити прилику да истакну како је њен аутор превише посвећен овим питањима и да је о њима већ више пута писао и говорио. Објективан читалац, а првенствено историчари које краси стручна култура, доживеће је сасвим сигурно потпуно другачије.

На првом месту требало би истаћи да научна историографија има потребу и дужност да изнова проверава достигнута сазнања, богатећи их новопронађеним историјским изворима и посматрањем у што ширем историјском контексту, у својеврсној историјској вертикали, која омогућава да се конкретан проблем сагледа како у тренутку у коме се испољава тако у поређењу са сличним или истоветним појавама у неупоредиво дужем периоду. Уједно с тим, образованог историчара увек краси тежња да преиспита научна тумачења до којих је већ дошао

и упореди их с истраживачким резултатима других колега. Професор Крестић је и у овој књизи, као што је чинио и у другим својим радовима, поступио управо тако. Преиспитивао је своје раније достигнуте историографске домете, унапредио их новим изворима и усагласио с новијом историографијом. Истовремено, претензије хрватске националистичке политике на Војводину и Босну и Херцеговину анализирао је у периоду дужем од два века, што његову књигу чини јединственом у српској историографији, будући да у обиљу мањих радова имамо премало великих синтеза, али све до сада ниједну која обухвата тако дуго раздобље. Да би се успело у том научном науму, било је потребно огромно знање, познавање историјских извора и постојеће историографске литературе, а надасве способност да се у мноштву појединачних догађаја и деловања историјских личности пронађе и повеже оно што их чини заједничким. Притом, већ и само кретање кроз двовековно време изазива замор, а камоли упознавање с његовим садржајима. У овом случају пак намеће се и језовито сазнање да је једна агресивна национална политика, окренута туђим земљама, понекад посустајала и мењала форму испољавања, али да никад није одустајала од задатог циља, претвореног у неку врсту вечне догме.

Суочене с хрватском тежњом за њеним остварењем, Војводина и Босна и Херцеговина углавном су делиле исту или сличну судбину. Позивајући се на различите аргументе, Срби и Хрвати су их кроз векове сматрали својим. У српској политици превладавали су етнички разлози, а уз њих и историјско-сентиментални, у извесном смислу и животни, будући да је проценат Срба, ако је реч о словенском становништву, био знатно већи од Хрвата. Осим тога, кроз дуге деценије одјекивала су болна подсећања да је Србија за војвођанску омладину вазда била „земља снова и нада“, а Босна и Херцеговина земља упорних српских устаника, неспремних да се покоре било којој власти осим својој националној. Заснивајући програме и планове на оваквим разлозима, српска страна је, треба признати, поступала умереније, с чињеницама и емоцијама, понекад огорчено и силовито, али ретко када с увредама. Хрватски национални представници, међутим, уобичајено су се позивали на мешавину етничких, историјских, државно-правних, верских, економских, саобраћајних и других разлога, користећи дуге низове изокренутих чињеница, фалсификованих података и ретко када виђену количину увреда из којих су избијале страховите мржње и претње. Ко би, на пример, могао поуздано да утврди када је први пут изричито речено да би српско питање требало решити коришћењем ножа, протеривањем и стварањем етнички „чистих“ простора? Урођен у мрачне амбиције такве политике, а с обзиром на тему

књиге, професор Крестић се више бавио хрватским но српским настојањима, указујући на њихову сталност, упадљиву сличност, без обзира на доба у којима је до њих долазило, начине реализације, главне актере, потекле из образовно, социјално и професионално различитих средина, последице и њихов утицај на оно што се збивало и у другој половини XX века. Између осталог, очите су упадљиве подударности неких хрватских погледа с политиком коју је послератна владајућа КПЈ у пракси примењивала према српској нацији, ма где живела, укључујући и покрајине у којима је она чинила већину становништва. Поред безброј питања која нам се намећу, постављају се и суштинска. У чему је, на пример, била разлика између ставова бискупа Штросмајера, некадашње „иконе југословенства“, Стјепана Радића, Керубина Шегвића, Влатка Мачека, Ива Пилара, Анте Павелића, Јосипа Броза, Стеве Крајачића, Владимира Бакарића, Фрање Туђмана и др.? Да ли само у коришћеној реторици и чињеници да су екстремисти, користећи своја чудовишна средства, суштински спроводили скривене идеале оних који су привидно остајали неукаљани злочинима? Може ли се, такође, пренебрегнути чињеница да је Централни комитет КПЈ, отварајући у децембру 1934. године питање реорганизације и стварања националних партија Хрватске и Словеније, инсистирао да у надлежности будућег Централног комитета КП Хрватске буду Вуковар и Винковци, а уз то Дубровник и Котор, тадашњи делови Зетске бановине, те већи део Босанске крајине, укључујући Бањалуку? Или, још једно питање везано за захтев Централног комитета КПХ, истакнут током Другог светског рата, да у својој надлежности има и Срем, као саставни део НДХ? Како се могло десити да је једна револуционарна, по форми антифашистичка организација, када је у питању њен национални интерес бескрупулозно и бесрамно током две године инсистирала да се организационо прошири на све што је добио режим Анте Павелића? Напокон, зашто је нова, револуционарна власт донела одлуку о забрани повратка српских колониста на Косово и Метохију, а ћутке прешла преко последица такозване Павелићеве колонизације у Срему, чији су учесници и после рата несметано користили добијена српска имања?

Очигледно, питања која отвара ова књига има безброј, а вредност им задире у суштину српско-хрватских односа, хрватских претензија, танких граница између екстремне хрватске деснице, грађанства и комуниста, српских заблуда и илузија, недопустивих историјских заборава и закаснелог реаговања. Уз то, безброј је и асоцијација на прошла и садашња времена. Управо зато, покушавајући да говоримо о књизи професора Крестића, имамо потребу да истакнемо како њену вредност и неспорне заслуге аутора тако и да је сагледамо у широком

временском и проблемском контексту. Јер реч је о једној од ретких књига које подстичу на размишљање и производе снажне утиске, самим тиме што говоре о најболнијим српским темама и неисправљивим грешкама.

Историчари и други пажљиви читаоци књига професора Крестића углавном добро познају његов стил изношења историјих чињеница, аргумената и тумачења. Позната им је његова кристална једноставност изражавања, која не оставља простора за било какву недоумицу у вези онога што је желео да каже и нагласи. Јасан у својим јавним наступима, често проистеклим из његовог научног рада, такав је и у књигама. И у овој је, да би показао сурову суштину великохрватских претензија на две српске покрајине, користио већи број цитата из историјских извора, који – чак и без датог тумачења – убедљиво потврђују сталност једне политике. Из тог обиља тешко је издвојити најупечатљивије, али бисмо овом приликом упоредили два извора. Једном је аутор Анте Павелић, који је у чланку „Босна је наша“, обрађајући се Србима и Београду, поручивао „да хрватски народ неће никада дозволити, да се наше земље одцијепе од матере земље Хрватске“, те да би пре изгинуо но да их прогута „великосрпски молок“. „Нека Београд не заборави“, додао је, „да је у Босни стародревно Дувањско поље, већина католичко муслиманска [...] и нека Београд знаде, да ће цјелокупно хрватство повести бој до задње капље крви за те своје земље, те сигурно одсјећи грамзљиве београдске руке, које пружа за тим хрватским бисером. Босна је хрватска и никада је нећемо дати“, закључио је. Иако на другачијој политичкој основи, *Обзор*, лист хрватског грађанства, писао је неколико година касније готово исто, додуше без претње: „Босна је играла и игра повијесну улогу у нашем животу. Она је барометар нашег народног збивања и онда, када се то не опажа на први поглед. Босна је била и остаје камен кушње хрватске политике и хрватске народне свијести. Нигдје другдје као у Босни није нам потребна политичка памет и народна слога и тврда, непоколебљива воља да будемо своји, да штитимо своје виталне народне интересе“.

Сличних примера могли бисмо навести доиста много, издвајајући их из различитих времена и позивајући се на најразличитије личности из хрватске историје. Њихова вредност је отуда безмерна, а истовремено најбоља одбрана против тежњи да аутор ове књиге буде приказиван као творац теорије о генези хрватске геноцидне политике. Јер управо ови изворни аргументи најбоља су потврда онога што је професор Крестић принуђен да повремено понавља: оспорите историјске изворе које користим, а после клеветећите колико хоћете.

Мада књига заслужује да се о њој говори много више, истакли бисмо на крају и значај одлуке САНУ да такве публикације штампа у

мањем обиму, како би биле доступне најширим круговима заинтересованих читалаца, а уз то и двојезично, на српском и енглеском језику, да би сазнања која садрже доспевала и до иностраних корисника. Професору Крестићу пак припада највећа заслуга, јер је на ограниченом броју страна дао обиље историјских чињеница, успешно синтетичући богата историографска сазнања и утемељна научна тумачења.

Софија Божић

ЗНАМЕНИТИ СРБИ О ХРВАТИМА: ИСКУСТВА, ПОУКЕ, ПУТОКАЗИ

Велико ми је задовољство и пријатна дужност што сам данас у прилици да кажем неколико речи о књизи академика Василија Крестића *Знамениити Срби о Хрватима*. Желела бих, пре свега, да захвалим организаторима већ увелико престижне Трибине Библиотеке САНУ што су ми указали част и позвали ме да говорим на овој свечаности. А да је изузетна част и одговорност говорити о једној од књига ради којих смо се окупили потпуно је јасно када имамо у виду личност њеног аутора. Реч је о једном од најпризнатијих историчара нашег времена и једном од највећих ауторитета на пољу историјске науке откако је она установљена код Срба као озбиљна научна дисциплина, ауторитета који сасвим сигурно стоји раме уз раме са таквим корифејима српске историографије какви су били, на пример, Стојан Новаковић, Владимир Ћоровић или Слободан Јовановић. Академик В. Крестић један је од најприсутнијих и најодговорнијих српских историчара друге половине 20. и почетка 21. века, историчар чија делатност већ деценијама не слаби, него се појачава, резултујући све убедљивијим остварењима која носе снажан печат изузетне компетентности и професионалне и људске зрелости.

Професор Крестић познат је као експерт за историју Срба у Хрватској, Хрвата и српско-хрватских односа, истраживачког подручја на које га је на почетку научне каријере усмерио његов ментор и професор, академик, легендарни Васа Чубриловић. Фокусирајући се, дакле, откако је закорачио у науку, на историју Хрвата, њиховог односа према Србима и, с тим у вези, на историју југословенске идеје, професор Крестић имао је и друга интересовања која је све време упорно и систематично неговао. Посебно га је интересовала историја Срба у Угарској, односно историја простора који представља његов завичај и за који је он дубоко повезан нераскидивим нитима и целом својом личношћу. Иако, дакле, усредсређен првенствено на историју оних де-

лова српског народа које је својим границама обухватала Хабзбуршка монархија, професор Крестић је увек био замишљен над судбином свих Срба, не губећи из вида њихово духовно јединство. Из таквог приступа проистекла је и књига која је пред нама, а која је резултат професоровог вишедеценијског, неуморног истраживачког рада.

Они који су већ имали књигу у рукама свакако су прочитали да је то њено друго издање. Већ тај податак, да је реч о поновном објављивању једне већ објављене књиге – и то проширене и допуњене – свакако је показатељ важности теме и значаја дела.

Ово је књига у којој су можда на најнепосреднији начин повезана сва ауторова интересовања, јер она говори и о Хрватима и о Србима у Хрватској, о интелектуалцима различитог профила, политичарима, писцима, песницима, свештеницима, научницима, професорима, како о онима из Хабзбуршке монархије, тако и о онима из Србије, о њиховим политичким убеђењима и опредељењима. Такав приступ показао је колико дубоко академик Крестић познаје целокупну историју српског народа, да се кроз њу креће с лакоћом и сигурношћу, да нема питања из српске историје с којим није добро упознат. Проблемима српско-хрватских односа он је у овом делу пришао из једног специфичног угла, а сагледао их је на основу богате и разнолике изворне грађе коју чине списи похрањени у домаћим и страним архивским установама, преписке, мемоарска литература, штампа, записници саборских седница, па чак и песнички стихови. Чини се да не постоји ни један извор који је промакао нашем аутору и који он није консултовао.

Велике личности у историји непролазна су тема и вечита инспирација за сваког истраживача. Ко су дакле ти „знаменити Срби“ за које се определио професор Крестић? То је читава једна галерија великана, међу којима су били и чланови Српске краљевске академије: од Илије Гарашанина, Јована Суботића и Светозара Милетића, преко Светозара Марковића, Јована Јовановића Змаја, Јакова Игњатовића, Димитрија Руварца, до Јована Скерлића, Слободана Јовановића, Јована Дучића и Стојана Новаковића. Реч је о једанаест најистакнутијих представника српске политичке и интелектуалне елите од прве половине 19. века до краја Другог светског рата. Сваком од њих посвећена је посебна студија, која се може читати сама за себе, али узете заједно, оне пружају целовиту слику српске политичке мисли у дужем временском интервалу и односа највећих српских умова према Хрватима, српском питању у Хрватској и југословенској идеји. Иако је реч о личностима о којима је много писано, иако се чини да не постоји више ништа непознато што би о њима могло да се каже, ова књига нас уверава у супротно. Она показује да се нашим великанима може приступати

увек изнова и, посебно, да је тема њиховог односа према Хрватима у досадашњој историографији била или потпуно неистражена, или тек дотакнута или, пак, обрађивана на потпуно погрешан начин, према диктату текуће политике уместо према начелима научне методологије.

Ово је и књига која дефинитивно разбија илузије о Хрватима. Она подсећа, кроз искуства знаменитих Срба којима је посвећена, на континуитете у хрватској политици, као што је однос према Србима као незваним гостима и уљезима који представљају сметњу, који су реметилачки и издајнички чинилац хрватске мисли. Такође, она подсећа на то да се мит о „Великој Србији“ и „великосрпској хегемонији“, о Србима као носиоцима „бизантског“ духа који прети тековинама западне цивилизације (а који је, као део аустроугарског балканског пројекта, имао функцију прикривања сопствене агресивности и религиозне и културне нетолеранције), урезао дубоко у свест Хрвата, обликовао њихово јавно мишљење и створио снажан негативан емоционални набој према Србима. Књига професора Крестића подсећа нас на то са чим су се све суочавали српски прваци у хрватској политици: с непризнавањем српске политичке индивидуалности, српског имена, језика и писма, српске заставе и грба, српске православне вере. Не може се порећи чињеница да су елитни српски представници били свесни угрожености српске националне егзистенције у Хрватској, толико да је трпељиви Јован Суботић, искрени поборник српско-хрватског јединства, најзад одустао од својих југословенских идеала и на крају животног пута крикнуо из дубине душе: „Ово видети, па не повикати из гласа, да је то неправда, може само онај, кога је Бог благословио, да код очију не виде, код ушију не чује, код разума не разуме, а код ума не види, на шта се то клони“. Ипак, Суботићу је требало да затвори цео круг, да проведе деценије у одбрани хрватских интереса да би се коначно вратио тамо одакле је пошао када се у младости супротставио Гајевом покушају наметања илирског имена препородном покрету, видећи у томе намеру искорењивања српског имена.

И док је Јован Суботић већ у 19. веку увидео да се у Хрватској постављају темељи политике која ће имати далекосежне опасне последице, професор Крестић нам показује да то неки други српски интелектуалци, чија је реч имала велику тежину, нису успели да схвате. Генерације својих поштовалаца они су инфицирали југословенством, потискујући или погрешно тумачећи све оно што су морали знати о хрватској политици и њеним представницима, не обраћајући пажњу на сигнале који су стизали с хрватске стране, а који су били довољно узнемирујући да их није требало занемарити. На пример, Јован Јовановић Змај, популарни чика Јова, о коме професор Крестић пише

с наклоношћу, као о племенитом, широкогрудом, попустљивом и толерантном човеку, идеалисти. Али ни такав, човек добре воље и најбољих намера, Змај није био довољно добар Хрватима и они су баш на његов дан, поводом прославе педесетогодишњице његовог рада, организовали противсрпске демонстрације, каквих је било и пре, а и касније. Или Јован Скерлић. Посебно је упечатљив и опомињући пример овог српског интелектуалца, чувеног књижевног критичара који је уживао велику популарност нарочито међу младима. Иако сведок напада на Србе у Загребу у време прославе Змајевог јубилеја, кривицу за дивљање поделио је између једних и других, Срба и Хрвата, неоправдано је приписујући колико хрватској толико и српској страни. А шта тек рећи за оно што је Скерлић чинио са Антом Старчевићем, „оцем домовине“, највећим сејачем мржње између два народа и творцем геноцидног пројекта. У својој заслепљености југословенством Скерлић је, како је показао професор Крестић, од Старчевића вајао једну потпуно нову политичку личност, не онакву каква је она била у стварности, потпуно несвестан тога да су метафоре којима се служио пишући о Старчевићу, да он Србе дави у својој мастионици или да над њима врши вартоломејску сечу – на хартији, у ствари мрачна пророчанства.

Управо због ових и бројних других примера на које у њој наилазимо, од посебног је значаја да књигу професора Крестића чита генерација данашњих интелектуалаца која је, према неким ауторима – можемо се с тим сложити и не морамо, али се над тим морамо замислити – једна од најсрамотнијих генерација у двестагодишњем постојању нововековне српске државе. Не треба посебно наглашавати да би та књига требало да се уврсти у обавезну лектуру свих оних који су укључени у обављање практично-политичких делатности, јер може допринети повлачењу исправнијих потеза и доношењу правилнијих одлука када су у питању односи у региону. Нажалост, није тешко претпоставити да они за које би ово дело морало бити требник, литература којој би се морали стално враћати, вероватно за њим никада неће посегнути.

Општи утисак после читања *Знаменијих Срба о Хрватима* је да су врхунски српски интелектуалци увек имали разумевања за интересе Хрвата, да су их подржавали и желели да у заједници с њима граде будућност српског народа. Приступали су им искрено и отвореног срца, тражећи за Србе само елементарно, једнакост и равноправност, а освешћивали су се и протестовали тек када би схватили да је правда у хрватској политици недостижна. Они који су грешили нису због тога нимало мањи у нашим очима, нити је намера професора Крестића била да их учини мање вредним. Напротив, он их је показао онаквим

какви су заиста били, људи од крви и меса који су знали да лутају, вођени сопственим заблудама и идеалима, који су се некад и освешћивали, схватајући да су били на кривом путу, а некад су до краја остајали доследни својим опредељењима.

Не мењајући свој препознатљив стил, који карактеришу јасноћа, оштрина и прецизност, све што је открио професор Крестић је саопштио у беспрекорној форми, као да је лингвистички стручњак за кога не постоје никакве језичке недоумице и непознанице. Он пише свесно штитећи лепоту и богатство српског језика, неусиљено, бирајући речи без муке и напора, с отменошћу својственом београдској историографској школи. Захваљујући томе, компликована и слојевита, тешка и деликатна проблематика, која никог не оставља равнодушним, а којом се професор бавио и пожртвовано се трудио да је размрси, постаје свакоме јасна и сасвим разумљива.

Нема сумње да непролазна актуелност теме којом се бави књига *Знамениити Срби о Хрватима* и чињенице којима она обогаћује ризницу знања о битним питањима из српске историје чине потпуно оправданом одлуку о њеном објављивању. Професор Крестић још једном се читалачкој публици представља у најбољем светлу, потврђујући свој с разлогом стечен статус експерта на пољу српско-хрватских односа. Његова књига заувек остаје на понос нашој најстаријој и најугледнијој издавачкој кући, „Српској књижевној задрузи“, која се с правом упустила у подухват њеног објављивања, показујући да и даље, као и у време када је основана, негује осећај за вредности. Дело професора Крестића остаје, такође, на понос српској науци и целом српском народу. Управо због тога велика је част, али и велика одговорност, као што је речено на почетку, говорити о овој књизи. Зато још једном захваљујем на прилици која ми је пружена да изнесем и са вама поделим своје скромне мисли и снажне утиске који остају после читања сваког дела професора Крестића, па и овог које је пред нама.

